

HANNAH ARENDT • Şiddet Üzerine

On Violence

© 1970, 1969 Hannah Arendt

Bu kitabın yayın hakları Anatolialit Telif ve Tercümanlık Hizmetleri Ltd. Şti aracılığıyla Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 425 • Politika Dizisi 23

ISBN-13: 978-975-470-629-1

© 1997 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-9. Baskı 1997-2018, İstanbul

10. Baskı 2021, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hasan Deniz

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HANNAH ARENDT

Şiddet Üzerine

On Violence

ÇEVİREN *Bülent Peker*

HANNAH ARENDT 1906 yılında Hannover'de, bir Yahudi mühendisin tek çocuğu olarak doğdu. Marburg ve Freiburg'da üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Heidelberg'de Martin Heidegger ve Karl Jaspers'ten felsefe öğrendi, yirmi iki yaşında yine burada doktorasını verdi. Hitler'in iktidara gelmesi üzerine 1933'te Almanya'dan ayrılarak Fransa'ya geçti ve Yahudi göçmen hareketi içerisinde aktif olarak yer aldı. Daha sonra Amerika'ya yerleşti ve 1951'de ABD vatandaşlığına geçti. Amerika'daki ilk yıllarında akademik bir iş bulmakta epey zorlandıktan sonra 1953 yılında Princeton'da Christian Gauss konferanslarına çağrıldı. Böylece California, Chicago, Columbia, Northwestern, Cornell ve başka üniversitelerde verdiği dersleri içeren seçkin akademik kariyerine başladı. 1975 yılında öldüğünde New York'taki New School for Social Research'te felsefe profesörüydü. Kitapları: *The Origins of Totalitarianism* (1951) [*Totalitarizmin Kaynakları 1 - Antisemitizm* (İletişim Yayınları, 1997)], *Totalitarizmin Kaynakları 2 - Emperyalizm* (İletişim Yayınları, 1998), *Totalitarizmin Kaynakları 3 - Totalitarizm* (İletişim Yayınları, 2014)], *The Human Condition* (1958) [*İnsanlık Durumu*, İletişim Yayınları, 1994], *Rahel Varnhagen: The Life of a Jewess* (1958), *Between Past and Future* (1961) [*Geçmişle Gelecek Arasında* (İletişim Yayınları, 1996)], *On Revolution* (1963) [*Devrim Üzerine* (İletişim Yayınları, 2012)], *Eichmann in Jerusalem* (1963) [*Kötülüğün Sıradanlığı, Eichmann Kudüs'te*, (Metis Yayınları, 2009)], *Men in Dark Times* (1968), *Crises of the Republic* (1972), *On Violence* (1970) [*Şiddet Üzerine* (İletişim Yayınları, 1997)], *The Life of the Mind* (1979) [*Zihnin Yaşamı* (İletişim Yayınları, 2018)], *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1992) [*Kant'ın Siyaset Felsefesi Üzerine Dersler* (İletişim Yayınları, 2019)].

*Mary'ye
Dostlukla*

I

Burada aktaracağım düşünceler, 20. yüzyıl arkaplanından görüldüğü biçimiyle son birkaç yılın olay ve tartışmalarından kaynaklanıyor.

20. yüzyıl, Lenin'in öngördüğü gibi savaş ve devrimlerin, dolayısıyla şimdilerde bu iki olgunun ortak paydası olduğuna inanılan şiddetin yüzyılı oldu. Ama bugünkü durumda başka bir etken daha var; kimse öngöremediyse de bu etken, hiç değilse eşit önem taşıyageldi. Şiddet araçlarının teknik gelişimi artık öyle bir noktaya geldi ki, hiçbir siyasal amaç, insan aklının sınırları içinde, bu araçların yıkıcı potansiyeline denk değildir; ne de silahlı çatışmalarda bu araçların fiilen kullanımını haklı kılabilir.

İşte bu yüzden, en eski dönemlerden beri uluslararası anlaşmazlıklarda nihai ve amansız hakem olarak karşımıza çıkan savaş, artık tüm etkililiğini ve ihtişamını yitirmiş bulunuyor. Süper güçler, başka bir deyişle uygarlığımızın en yüksek düzleminde hareket eden güçler arasındaki kıyamet habercisi (*apokaliptik*) satranç, tek bir kurala göre oynanı-

yor: “İçlerinden birisi kazanırsa ikisinin de sonu olacaktır”.¹ Bu, daha önceki hiçbir savaş oyununa benzemeyen bir oyundur. “Rasyonel” amacı zafer değil, caydırıcılıktır. Dahası, silah yarışı, artık savaşa hazırlık değildir ve ancak barışın en iyi güvencesinin daha çok caydırıcılık olduğu gerekçesiyle haklı kılınabilir. Bu durumun içerdiği gözle görülür çılgınlıktan kendimizi nasıl kurtaracağımız sorusuna verilecek bir yanıt yok.

İktidardan (*power*), zor (*force*) ve kuvvetten (*strength*) farklı olarak şiddet, Engels’in çok önceleri belirttiği gibi, daha *araçlara* muhtaçtır.² Dolayısıyla teknolojide, alet yapımında yaşanan devrim, özellikle savaş alanında dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Şiddete dayalı eylemin bizatihi esası, araç-amaç kategorisine dayalıdır. Bu kategorinin en temel ayırıcı niteliği, insani olaylara uygulanırsa şöyle ifade edilebilir: Amaç, kullanımını haklı kıldığı ve gerçekleşmesi için gereksinilen araçların altında ezilme tehlikesine açıktır. İnsan eyleminin nihai amacı, fabrika üretimindeki nihai amaçtan farklı olarak, asla güvenilir biçimde öngörülemez. Bu yüzden siyasal amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlar, geleceğin dünyası açısından, sık sık niyetlenen amaçlardan daha belirleyici olabilmektedir.

Dahası, insan eylemlerinin sonuçları eylemcinin denetimini aşar. Öte yandan şiddet, içinde fazladan bir de *keyfilik* ögesi taşır. Talih (*fortuna*), iyi ya da kötü şans, insanî meselelerde hiçbir yerde savaş alanında olduğu denli yazgı belirleyici bir rol oynamaz. Üstelik en beklenmeyen bu ihlalinin böylesine davetsiz ve fütursuzca karşımıza çıkıvermesi, ona “rastgele olay” ya da “bilimsel açıdan kuşkulu olay” dediğimizde ortadan kalkmış olmuyor.

1 Harvey Wheeler, “The Strategic Calculators”. Nigel Calder, *Unless Peace Comes* içinde, New York, 1968, s. 109.

2 *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft* (1878), Kısım II, Bölüm 3.

Ne de simulasyon, senaryo, oyun kuramı (*game theory*) ve benzerleri onu yok edebiliyor. Bu meselelerde kesinlik yoktur. İnceden inceye hesaplanmış belli koşullar altında, karşılıklı toptan yıkımın bile kesinliği yoktur. Yıkım araçlarının mükemmelleştirilmesi işine girişenler nihayet öyle bir teknik gelişme düzeyine ulaşmışlardır ki, amaçları, yani bizatihi savaş, ona hasredilmiş, ellerinin altında hazır duran araçlar yüzünden tümüyle ortadan kalkma noktasına gelmiş bulunuyor.³ Tam da bu durum, şiddet alanına yaklaştığımız anda karşımıza çıkan bu ezip geçici öngörülemezliği ironik biçimde hatırlatan bir gerçektir. Savaşın hâlâ bizimle olmasının başlıca nedeni, ne insan türünün gizli ölüm istenci, ne bastırmaya gelmeyen bir saldırganlık dürtüsü, ne de (daha inandırıcı olsa da) silahsızlanmanın içerdiği ciddi toplumsal ve iktisadi tehlikelerdir.⁴ Savaşların hâlâ varolmasının nedenini, uluslararası ilişkilerde savaşın yerine siyasal sahnede başka bir nihai hakemin ortaya çıkmamış olmasında aramak gerekir. Hobbes, “kılıç olmaksızın sözleşmeler sözden başka bir anlam taşımaz” derken haksız mıydı?

Aslına bakılırsa ulusal bağımsızlık, yani yabancı egemen-

-
- 3 General André Beaufre'nin “1980'lerin Savaş Meydanları”nda belirttiği gibi: Savaş, ancak “dünyanın nükleer caydırıcılık kapsamına girmeyen bölümlerinde hâlâ mümkündür”. Bu “konvansiyonel savaş hali” bile, tüm dehşetine karşın daima varolan nükleer savaşa tırmanma tehdidi nedeniyle sınırlıdır. (Calder, a.g.e. içinde, s. 3)
- 4 *Report from Iron Mountain* (New York, 1967), Rand Corporation ve başka düşünce havuzlarının (*think tank*) düşünme biçimi üzerine bir taşlama olan bu yapıt, “barışın eşğine ürkek bakışıyla” belki de çoğu “ciddi” çalışmadan daha yakındır gerçekliğe. Başlıca savı şudur: Savaş toplumumuzun işleyişi açısından öylesine temel, öylesine vazgeçilmezdir ki, sorunlarımızı çözmek için daha ölümcül, daha caniyane yollar bulmadıkça onu ortadan kaldıramayız. Bu sav, ancak Büyük Depresyon'daki işsizlik bunalımının İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle çözülebildiğini unutanlar açısından sarsıcı olacaktır. Ya da bugün sırt üstü yatmanın çeşitli biçimlerinin ardında sessizce bekleyen işsizliği, işlerine öyle geldiği için görmezden gelen veya böyle bir şeyin olmadığını iddia edenler açısından...

liğinden âzade olma hali ve devlet egemenliği, uluslararası ilişkilerde denetimsiz ve sınırsız iktidar iddiasıyla özdeşleştirildiği sürece, savaşı ikame edecek başka bir yolun ortaya çıkması da olanaklı değildir. (Amerika Birleşik Devletleri, bağımsızlık ve egemenliğin tam anlamıyla birbirinden ayrılmasının –elbette Amerikan cumhuriyetinin temelleri bu ayırım nedeniyle tehlikeye girmediği– hiç değilse kuramsal olarak mümkün olduğu nadir ülkelerden biridir. Anayasaya göre yabancı ülkelerle yapılan antlaşmalar, ülke hukukunun bir parçasıdır. 1793'te Yargıç James Wilson'un işaret ettiği gibi, "Birleşik Devletler Anayasası açısından egemenlik sözcüğü tümüyle bir bilinmezden ibarettir." Ama Avrupa ulusdevletlerinin geleneksel dilinden ve kavramsal siyasal çerçevesinden böylesine net ve gururlu bir ayrılık artık geçmişte kalmıştır. Amerikan devriminin mirası unutuldu. Amerikan hükümeti, iyi ya da kötü, artık Avrupa mirasını kendi geçmişinin mirasymışçasına kabul etmiş bulunuyor. Ne yazık ki bunu yaparken, Avrupa'nın gerileyen kudretinin arkasında siyasal iflasın, ulusdevletin ve ulusdevlete bağlı egemenlik kavramının iflasının yattığını ve bunları yedeğinde taşıdığı ayırdında değildi.) Az gelişmiş ülkelerin dış işlerinde savaşın hâlâ *ultima ratio* (en son çare), şu eski "siyasetin şiddet aracılığıyla devamı" olarak kendini gösteriyor olması, savaşın köhneliğine karşı anlamlı bir sav değildir. Öte yandan yalnızca nükleer ve biyolojik silahlara sahip olmayan küçük ülkelerin savaşa kalkışacak durumda olması da kimseyi avutmasın. Şu ünlü rastgele olayın ortaya çıkmasının en muhtemel olduğu bölgelerin, eski "ya zafer ya ölüm" sloganının iknâ edici özelliğini hâlâ koruduğu bölgeler olduğu gerçeği artık kimse için bir sır değil.

Bu koşullar altında, gerçekten de son yirmi- otuz yıldır bilimsel kafalı danışmanların hükümet konseylerinde artan saygınlığından daha korkutucu pek az şey vardır. Sorun,

bunların “düşünemeyecek olanı düşünebilecek” denli soğukkanlı olmasında değil, *düşünmüyor* olmalarındadır. Onlar böylesine modası geçmiş, bilgisayar yardımı olmaksızın bile yapılabilecek bir etkinlikle zamanlarını harcayamazlar. Bunun yerine, hipotetik olarak varsayılmış belli bazı kutuplaşmaların sonuçlarına imân ederler. Ne var ki varsayımlarını gerçek olaylar karşısında sınama yetisinden yoksundurlar. Gelecek olaylara ilişkin bu hipotetik kurgulardaki mantıki çatlak her zaman aynıdır: Başlangıçta bir hipotez olarak (ustalık düzeyine göre, içkin bazı seçenekleriyle ya da hiç bir seçenek ima etmeksizin) karşımıza çıkan bu savlar, genellikle birkaç paragraf sonra derhal “olgu” haline gelir. Ardından, bir dizi benzeri sözde olguyu doğururlar. Sonuçta, tüm girişimin katıksız spekülatif karakteri unutulur. Bunun bilim değil, sözde bilim olduğunu söylemeye gerek bile yok. Sözde bilim: Noam Chomsky’nin sözleriyle, “toplumsal ve davranışsal bilimlerin, gerçekten de anlamlı entelektüel içeriği olan bilimlerin yüzeysel niteliklerini taklit etme yolundaki umarsız çabaları”. Richard N. Goodwin’in, sözde bilimsel kuramların “bilinçdışı mizahını” işlediği bir makalesinde belirttiği gibi, bu tür stratejik kurama yönelik en açık ve “en derin öneme sahip itiraz, sınırlı kullanışlılığını değil, tehlikesini belirtmektir. Çünkü bu tür kuram, olayları anladığımız ve üzerlerinde denetime sahip olduğumuz yanılığımıza yol açar”.⁵

Olaylar, tanım gereği, tekdüze süreç ve işleyişleri kesintiye uğratan ortaya çıkışlardır. Gelecekbilimcinin düşleri, ancak önemli hiçbir şeyin ortaya çıkmadığı bir dünyada gerçek olabilir. Geleceğe yönelik tahminler, bugünkü otomatik süreç ve işleyişlerin, yani insanın eylemde bulun-

5 Noam Chomsky, *American Power and New Mandarins*. New York, 1969; Richard N. Goodwin, Thomas C. Schelling’in *Arms and Influence* (Yale, 1969) başlıklı kitabı üzerine incelemesi, *The New Yorker* (17 Şubat 1968).

maması ve beklenmedik bir şeyin ortaya çıkmaması halinde olup bitecek olayların geleceğe tasarlanmasından (projeksiyon) başka bir şey olamaz. İyi ya da kötü her eylem ve her kaza, tahminin içinde hareket ettiği ve kanıtını bulduğu çerçeveyi parçalamak durumundadır. (Proudhon'un geçerken söylediği şu söz, "Beklenmedik olanın yaratıcılığı, devlet adamının sağgörsünü fazlasıyla aşar," çok şükür hâlâ geçerli bir sözdür. Beklenmedik olayın yaratıcılığı, uzmanın hesaplamalarını haydi haydi ezip geçer.) Bu tür beklenmedik, öngörülmedik, öngörülemez oluşlara "rastgele olaylar" ya da "geçmişin son iççekişleri" adını vermek, onları konu dışı saymak ya da "tarihin çöplüğü"ne mahkûm etmek, bu ticaretin en eski hilelerindendir. Kuşkusuz bu hile, kuramı kesin ifade gücüne kavuşturur, ama kuramı gerçeklikten hep biraz daha uzaklaştırmak pahasına. Tehlike, kanıtlarını gerçekten de güncel, fark edilebilir olaylardan almaları nedeniyle bu kuramların ikna edici olmasında değil, iç tutarlılıkları nedeniyle hipnotik bir etkiye sahip olmalarındadır. Bu kuramlar sağduyumuzu; gerçeklik ve olgusallığı algılama, anlama ve kafa yorma melekemizi uykuya yatırma gücüne sahiptir.

Tarih ve siyaset üzerine düşünmeyi iş edinen hiç kimse, şiddetin insan işlerinde daima oynageldiği muazzam rolün ayırdına varmaktan kendini alıkoyamaz. Durum böyleyken, şiddetin özellikle ele alınmasına seyrek olarak tanık olmamız, ilk bakışta şaşırtıcıdır.⁶ (*Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*'nin son baskısında, şiddet konusuna ayrılmış bir başlık bile yoktur.) Bu durum, şiddet ve keyfilğin, ne ölçüde "yaşamın gerçekleri" gibi alındığını ve bu yüzden ihmal edildiğini gösterir. Herkesin açıklıkla gör-

6 Kuşkusuz savaş ve savaş hali üzerine geniş bir literatür vardır; ancak bu literatür şiddetin kendisiyle değil, şiddet araçlarıyla ilgilidir.

düğü bir şeyi hiç kimse sorgulamaz, incelemes. İnsan işlerinde şiddetten başka bir şey görmeyenler, insan işlerinin “daima gelişigüzel, ciddiyetten ve kesinlikten uzak olduğu” (Renan) ya da tanrının, sonsuza değin daha büyük olan orduların yanında olduğu kanısına varmıştır. Böylelerinin şiddet ya da tarih konusunda söyleyecek başka bir şeyi yoktur. Geçmişe ilişkin kayıtlara anlamlı bir şeyler bulmak için bakan herkes, şiddeti, marjinal bir fenomen olarak görmek durumundadır. Clausewitz savaşı “siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi” diye tanımlar ya da Engels şiddeti “iktisadî gelişmenin hızlandırıcısı” olarak görürken⁷ vurgulanan, hep siyasal ya da iktisadî sürekliliktir; ya da şiddet içeren eylemden önce gelen bir şey tarafından belirlenen ve belirlenmekte olan bir sürecin sürekliliği vurgulanmaktadır. Aynı şekilde, uluslararası ilişkiler alanında çalışanlarda, yakın döneme değin şunları söylüyordu: “Ulusal gücün daha derindeki kültürel kaynaklarıyla uyuşmayan bir askeri çözüm hali, istikrarlı olamaz”, ya da Engels’in sözleriyle, “nerede bir ülkenin iktidar yapısı iktisadi gelişme düzeyiyle çelişirse”, şiddet araçlarına sahip siyasal iktidar yenilgiye mahkûmdur.⁸

Savaş ve siyaset ya da şiddet ve iktidar arasındaki ilişkilere dair tüm bu eski doğrular, günümüzde geçerliklerini yitirmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından gelişen, barış değil, soğuk savaş ve askerî-sınai-emek kompleksi oldu. “Toplumdaki aslı yapısal gücün, savaş yapma potansiyelinin önceliği olduğundan” söz etmek; “iktisadî sistemlerin, siyasal felsefelerin, yargı organlarının (*corpora juris*) savaş sistemine hizmet ettiğini ve bu sistemi yaygınlaştırdığını, tersinin geçerli olmadığını” ileri sürmek; “savaşın temel toplumsal sistem olduğunu, başka ikincil toplumsal

7 Bkz. Engels, *a.g.e.*, Kısım II, Bölüm 4.

8 Wheeler, *a.g.e.*, s. 107; Engels, aynı yerde.

örgütlenme tarzlarının bu sistem içinde mücadele ettiğini ya da ayakta kalmaya çalıştığını” savunmak – tüm bunlar Engels ya da Clausewitz’in 19. yüzyıl formüllerinden daha ikna edici geliyor kulağa. *Report from Iron Mountain*’in adı belirtilmeyen yazarının bu basit tersine döndürme işleminde –savaşın “diplomasinin (ya da siyasetin, iktisadi amaçlar gütmenin) bir uzantısı olmasından ziyade”, barış savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir– daha anlamlı olan, savaş tekniklerindeki gelişmedir. Rus fizikçi Sakharov’un deyişiyle, “Termonükleer bir savaş, (Clausewitz’in formülünde olduğu gibi) siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi gibi görülemez. Ancak evrensel intiharın bir yolu olarak görülebilir.”⁹

Dahası, biliyoruz ki “birkaç silah, ulusal gücün tüm öteki kaynaklarını birkaç dakika içinde silip süpürebilir”;¹⁰ “küçük birey gruplarının ... stratejik dengeyi bozmasını” olanaklı kılacak ve “nükleer vuruş gücü geliştirmeye gücü yetmeyen ulusların” bile üretebileceği denli ucuz biyolojik silahlar geliştirilmiştir;¹¹ “birkaç yıl içinde” robot askerler “insan askerleri modası geçmiş yaratıklara dönüştürebilir”;¹² ve nihayet, konvansiyonel savaş halinde yoksul ülkeler, tam da “azgelişmiş” oldukları için ve teknik üstünlük, gerilla savaşlarında “varlıktan çok yük” haline gelebileceğinden büyük güçlerden daha güvenli konumdadırlar.¹³ Tüm bu rahatsız edici yenilikler şu duruma ekleniyor: iktidar ve şiddet arasındaki ilişki bütünüyle tersine dönmüştür; bu gelişme, küçük ve büyük güçler arasındaki geleceğe yönelik ilişkide bir tersine dönmenin de habercisi

9 Andrei D. Sakharov, *Progress, Coexistence, and Intellectual Freedom*. New York, 1968, s. 36.

10 Wheeler, *a.g.e.*

11 Nigel Calder, “The New Weapons,” *a.g.e.* içinde, s. 239.

12 M.W. Thring, “Robots on the March,” Calder, *a.g.e.* içinde, s. 169.

13 Vladimir Dedijer, “The Poor Man’s Power,” Calder, *a.g.e.* içinde, s. 29.

olabilir. Herhangi bir ülkenin elinin altındaki şiddet kapasitesi, kısa süre içinde ülkenin gücünün güvenilir bir göstergesi ya da ciddi ölçekte daha küçük ya da daha büyük başka bir ülke tarafından yıkıma uğratılmasına karşı ciddi bir güvence olmaktan çıkabilir. Bu, siyasal bilimin en eski açımlarından birine meşum bir benzerlik gösterir: Güç zenginlikle ölçülmez; fazla zenginlik gücü aşındırabilir ve zenginlikler; cumhuriyetlerin güç ve refahı açısından özellikle tehlikelidir. Bu bilgece buluşlar, unutulmuş olmakla geçerliliğini yitirmez; hele doğruluklarının, şiddet kapasitesine de uygulanabilir hale gelmesiyle birlikte yeni boyutlar kazandığı bir zamanda...

Şiddet, uluslararası ilişkilerde ne kadar müphem ve kesinlikten uzak bir aygıt haline geldiyse de iç siyasette saygınlığı ve cazibesi arttı; özellikle devrim konusunda bu böyledir. Yeni Sol'un güçlü Marksist retoriği, Marksizm'den tümüyle uzak bir kanının yavaş yavaş güçlenme eğilimi göstermesiyle çakışıyor. Bu kanı, Mao Zedung tarafından ilan edilmişti: "İktidar, namlunun ucunda büyür." Kuşkusuz Marx, tarihte şiddetin oynadığı rolün ayırındaydı. Ama bu rol, ona göre ikincil bir roldü. Eski toplumun sonunu getiren, şiddet değil, kendi iç çelişkileriydi. Yeni bir toplumun ortaya çıkışı, şiddetli patlamaların ardından gerçekleşti; ama bunlar, yeni toplumun ortaya çıkışı açısından neden oluşturmuyordu. Marx bunları, doğumdan önce yaşanan doğum sancularına benzetir, ama bunlar doğumun nedeni olarak görülemez. Aynı çizgide ilerleyerek, devleti egemen sınıfın denetiminde bir şiddet aygıtı olarak değerlendirir. Ama egemen sınıfın fiili iktidarı, şiddetten oluşmaz ya da şiddete dayalı değildir. Egemen sınıfın fiili iktidarını tanımlayan, toplumda oynadığı roldür; ya da daha açık bir deyişle, üretim sürecindeki rolüdür. Sıklıkla farkına varıldığı ve bazen de hayıflanarak ifade edildiği gibi, Marx'ın öğ-

retisinden etkilenen devrimci sol, şiddet araçlarının kullanımını reddeder. Marx'ın yazılarında açıkça baskıcı bir rejim olarak tanımlanan “proletarya diktatörlüğü”, devrimin ardından kurulacaktır ve Roma diktatörlüğü gibi, kesinlikle kısa bir dönemle sınırlı olacaktır. Küçük anarşist grupların gerçekleştirdiği birkaç bireysel terör eylemi dışında siyasal suikast, daha çok sağın tekelinde olmuştur. Örgütlü silahlı ayaklanmalarsa, askeriye'nin özel menüsüdür. Sol, şu konuda ikna olmuş ve bundan vazgeçmemiştir: “Tüm komplo- lar, salt yararsız olmanın ötesinde, zararlıdır. Onlar çok iyi bilirler ki devrimler, ne niyetlenerek ne de keyfi olarak yapılmamıştır; tek tek parti ve sınıfların istemesinden ve kılavuzluğundan tümüyle bağımsız koşulların zorunlu sonucu olarak gerçekleşmiştir.”¹⁴

Kuram düzeyinde birkaç istisnadan söz etmek gerekir. Yüzyıl başında Marksizm'le Bergson'un yaşam felsefesini birleştirmeyi deneyen Georges Sorel, daha düşük bir ustalıkla da olsa, Sartre'ın bugün tuhaf biçimde gerçekleştirdiği Marksizm-varoluşçuluk karmasına benzer sonuçlara vardı. Sorel, sınıf mücadelesini askeri terimlerle düşünüyordu. Buna karşılık, ünlü genel grev mitinden daha şiddetli bir yol değildi, önerdiği. Bugün genel grevi, daha ziyade şiddete dayalı olmayan siyasetin bataryası içinde düşünmek daha doğru olacaktır. Elli yıl önce bu ılımlı öneri bile, Lenin'i ve Rus Devrimi'ni desteklemiş olmasına karşın, ona faşist damgası vurulmasına yetti. Sartre, Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* başlıklı yapıtına yazdığı önsözde, şiddeti yüceltme konusunda Sorel'in *Şiddet Üzerine Düşünmeler*'de söylediklerinden, hatta Fanon'un kendisinden çok daha ileri gider ve hâlâ “Sorel'in faşistçe sözlerinden” bahseder. Bu, Sartre'ın şiddet konusunda Marx'tan ne ka-

14 Engels'ce 1847'de yazılmış bir elyazmasında ileri sürülen bu ilk ifadeyi şu yapıta borçluyum: Jacob Barion, *Hegel und die marxistische Staatslehre*, Bonn, 1963.

dar uzakta olduğunun ayırında bile olmadığını gösterir. Özellikle şu cümlelerinde: “Bastırılması olanaksız şiddet ... kendini yeniden yaratan insandan başka bir şey değildir”; “yeryüzünün lanetlileri” ancak “çılgın dehşetle” “insan haline gelebilir”. Sartre’ın getirdiği bu nosyonlar, kendini yaratan insan tasarımı, katı bir şekilde Hegelci ve Marksist düşünce biçimine özgü olan biçimlerinden çok daha çarpıcıdır. Kendini yaratan insan tasarımı, sol hümanizmin temelidir. Fakat Hegel’e göre insan, kendini düşünce yoluyla “üretir”.¹⁵ Buna karşılık Hegel’in “idealizmini” başaşağı çeviren Marx’a göre ise, insanın kendini yeniden yaratmasının aracı emektir; yani doğayla metabolizma kurmanın insanca biçimidir. Kuşkusuz insanın kendini yeniden yaratmasına ilişkin tüm nosyonların, insanlık durumunun olgusalılığına karşı bir isyanda ortak oldukları söylenebilir (türün bir üyesi ya da birey olarak insanın, varoluşunu kendi kendine borçlu olamayacağından daha gözle görünür bir gerçek olamaz). Dolayısıyla Sartre, Hegel ve Marx’ın ortak paydalarının, bir olgu olmayan bu kendini yaratma beklentisinin gerçekleşmesine aracılık edeceğini ileri sürdükleri etkinliğin (şiddet, düşünce ve emek) farklı olmasından daha önemli olduğu iddia edilebilir. Yine de, özde barışçıl olan emek ve düşünme etkinlikleriyle tüm şiddet eylemleri arasında derin bir uçurumun yattığı da yadsınamaz. “Bir Avrupalıyı öldürmek, bir taşla iki kuş vurmaktır. ... Geriye kalan, ölü bir adamla özgür bir adamdır.” Bu, Sartre’ın önsözde söyledikleri; Marx’ın asla yazmış olamayacağı cümlelerdir.¹⁶

15 Hegel’in bu bağlamda, yani “*Sichselbstproduzieren*” bağlamında konuşuyor olması hayli anlamlıdır. Bkz. *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, ed. Hoffmeister, Leipzig, 1938, s. 114.

16 Hull Üniversitesi’nden B.C. Parekh, Marx ve Engels’in *Alman İdeolojisi*’nde (1846) Feuerbach üzerine yazdıkları bir pasaja dikkatimi çekti: “Gerek bu komünist bilincin kitlesel çapta üretimi, gerekse davanın kendisinin başarıya

Sartre'den alıntı yaparken, devrimci düşüncede şiddete doğru bu yeni kaymanın, devrimci düşüncüyü en çok temsil eden ve düşünsel açıdan en gelişmiş sözcülerinin bile ayrımına varmadığı bir durum olduğunu göstermek istiyorum.¹⁷

ulaşması için, insanın [*des Menschen*] kitlesel çapta değiştirilmesi gerekir; böyle bir değişim, ancak pratik bir anda, bir devrimde gerçekleşebilir. Dolayısıyla bu devrim, yalnızca egemen sınıf başka yollardan devrilemeyeceği için değil, aynı zamanda onu *deviren* sınıfın kendisi de çağların pisliğinden başka türlü kurtulamayacağı ve yeni baştan bir toplumu kuracak niteliklere başka türlü kavuşamayacağı için gereklidir.” (R. Pascal edisyonu, New York, 1960, s. xv ve 69. Engels daha sonra bu kitap konusunda şöyle yazacaktır: “Bitirdiğimiz parça, ... yalnızca o zaman iktisadi tarih konusundaki bilgimizin zayıflığını gösterir.”) Bu Marksizm öncesi sözlerde bile, Marx ve Sartre'in konuları arasındaki uzaklık barizdir. Marx, “insanın kitlesel çapta değiştirilmesinden”, “bilincin kitlesel üretiminden” söz eder; yalıtılmış bir şiddet eylemi yoluyla bireyin özgülleştirilmesinden değil. (Almanca metin için bkz. Marx/Engels *Gesamtausgabe*, 1932, I, Abteilung, vol. 5, s. 59 vd.)

- 17 Yeni Sol'un bilinçdışı bir tarzda Marksizm'den kopması, gereğince kaydedilmiştir. Bkz. Leonard Schapiro'nun *New York Review of Books*'ta (5 Aralık 1968) ve Raymond Aron'un *La Révolution Introuvable*'de (Paris, 1968) öğrenci hareketi üzerine yorumları. Her ikisi de şiddetin vurgulanmasının Marx öncesi düşüncelere bir kayma olduğu kamısındadır: Aron'a göre ütopyacı sosyalizme, Schapiro'ya göre Nechaev ve Bakunin'in geliştirdiği Rus anarşizmine bir kayma yaşanmıştır. Rus anarşistleri, “Aynı fikirler bir yüzyıl sonra Jean-Paul Sartre ve Franz Fanon'un kitaplarında yeniden ortaya çıkmazdan önce, bir birlik etkeni olarak, bir toplum ya da grupta bağlayıcı bir güç olarak şiddetin önemi konusunda pek çok şey söylemişti zaten” (Schapiro). Aron'da benzeri bir noktayı öne sürer: “*Mayıs devriminin sözcüleri Marksizm'i aştuklarına inanıyorlardı... onlar bir asırlık bir tarihi unutuyorlar.*” (s. 14). Kuşkusuz böyle bir geri dönüş Marksist olmayanlar açısından anlamlı bir sav değildir. Ama örneğin Sartre açısından kayda değer bir itiraz olmalıdır. Sartre şöyle yazar: “*Marksizm'in 'sözde aşılması, en kötü koşulda Marksizm öncesine bir dönüş olur; en iyi bir yorumla bu, aşıldığı sanılan bir felsefe içinde yer alan bir düşüncenin yeniden keşfedilmesidir.*” (*Question de Méthode*”, *Critique de la raison dialectique*, Paris, 1960, s. 17. Siyasal açıdan birbirine muhalif olan Sartre ve Aron'un bu konuda tamamen aynı fikirde olması kayda değer bir noktadır. Hegel'in tarih felsefesinin hem Marksistleri hem de Marksist olmayanları ne ölçüde egemenliği altında tuttuğunu gösterir).

Sartre'in kendisi, *Critique de la raison dialectique*'te şiddeti desteklemesi konusunda Hegelci bir açıklama geliştirir. Kalkış noktası şudur: Günümüz tarihinde “eylem ve ahlakın Manikeistik temelini belirleyen, gereksinim ve kaynakların kıtlığıdır”; “doğruluğu kaynakların kıtlığına dayalıdır ve kendini, sınıflar arasındaki düşmanlıkta ortaya koymak zorundadır.” Saldırganlık, kaynakların “herkes için yeterli olmadığı” bir dünyada ortaya çıkan ihtiyaçların